

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

2023

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho le melao ya tshebediso ya puo	(40)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao feela jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao tjena:

KAROLO YA A: Metsotso e 50	
KAROLO YA B: Metsotso e 20	
KAROLO YA C: Metsotso e 50	
9. Ngola ka mongolo o makgethe, o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

Karolong ena o fuwe mefuta E MMEDi ya ditema. Bala le ho boha tema E NNGWE le E NNGWE, araba ka lentswe LE LE LENG feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

POTSO YA 1

Bala tema ena e latelang ka tlhoko, e be o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA A**DITLHODISANO TSA BOMMABOTLE**

1	Ditlhodisano tsa bommabotle di tumme haholo lefatsheng ka bophara. Di ba ka mefuta e fapaneng e leng tsa lefatshe le tsa dinaha. Ditlhodisano tsa bommabotle ba lefatshe di qadile ka selemo sa 1951. Di kenelwa ke barwetsana ba tswang dinaheng tse fapaneng ba emela dinaha tsa habo bona. Ditlhodisanong tsena ho kgethwa pabala ya morwetsana, e bohlale ho feta ba bang. Morwetsana ya ileng a hlola ditlhodisanong tsa pele tsa bommabotle ba lefatshe e ne e le Kicki Hkansson wa Sweden. Morwetsana wa pele Afrika Borwa ho ba mmabotle wa lefatshe e ne e le Louise Crous ka selemo sa 1963. Tlholo eo ya hae, e ile ya fa Afrika Borwa mafolofolo le morolo wa ho tataisa barwetsana ba ratang ho kenela ditlhodisano tsena.	5 10
2	Nakong e fetileng ditlhodisano tsena tsa lefatshe, di ne di kenelwa ke makgowa feela mona Afrika Borwa ka lebaka la puso ya ka nako eo. Ka selemo sa 1993 tsa qala ho bulelwa merabe yohle. Morwetsana wa pele wa motho e motsho wa ho hapa kgau ya bommabotle ba lefatshe mona Afrika Borwa e bile Jacqui Mofokeng hona ka selemo seo. Ketsahalo eo e ile ya etsa pale e ke keng ya lebalwa le ka mohla nalaneng ya naha ena.	15
3	Dinaha tse fapaneng tsa lefatshe di dumelletswa ho itshwarela ditlhodisano tsa bommabotle ba tsona. Ditlhodisanong tsa bommabotle ba Afrika Borwa, ho na le melao e mengatanyana e lokelang ho latelwa pele morwetsana a kenela ditlhodisano. E meng ya melao eo ke e kang ya hore e kenelwa feela ke barwetsana ba hlahetseng naheng ena, ba nang le dilemo tse pakeng tsa tse 18 ho isa ho tse 27 ebile ba na le lengolo la Kereite ya 12 kapa ho feta. Morwetsana ya nyetsweng ebile a na le ngwana, ha a a dumellwa ho e kenela. Ntho e nngwe ya bohlokwa tlhodisanong ena ke hore ha ho shejwe botle ba sefahleho kapa ba mmele feela empa ho shejwa le bohlale mmoho le boitshepo.	20 25
4	Nakong ya ditlhodisano barwetsana ba rwala ditopo tse telele, ba apare diaparo tse kgahlang. Ba fihle ba ikonke sethaleng ka pela babohi mmoho le bahlahlobi. Ka eo nako morwetsana ka mong o fihla a itsebisa. Ka mora moo barwetsana ba boela ba kgutla ba kena ba se ba apere mese ya ho tsotwa, e ba etsang eka ke manyeloi sebele. Ka mora nako e sa fediseng pelo ba tlohe moo sethaleng ba ikutlwa e le dipikoko tsa nnete. Bahlahlobi ba shebisisa hantle kaha mothating oo, ba lokela ho kgetha barwetsana ba tla kgutla lekgetlong le latelang. Qetellong ho kgutla barwetsana ba bahlano feela ba tla botswa dipotso tse tla totobatsa hore mmampodi ke ofe. Morwetsana ha a araba dipotso ho lokela ho hlaka hore o na le boitshepo ebile o tseba hantle seo a buang ka sona.	30 35

5	Ditoro di a fela nakong eo ho tswang sephetho ka yona. Ho qalwa pele ka lebitso la morwetsana ya tswileng boemong ba boraro, ho latele ya tswileng ho ba bobedi ebe ho qetelwa ka mohlodi. Mohlodi o rweswa korone ke mmampodi eo nako ya hae e seng e fedile. Dikgapha tsa thabo di ye di theohe di kopane le mamina ho mohlodi. Ka eo nako ho tletse lerata, ditlatse, medidietsane le mehoo ya thabo. Ena nako jwale ke ya dikhemera ho iphetola mahadima a bohale. O fumane e se e ntse e le lai!, lai!, tseke!, tseke!, tseke!	40
6	Mohlodi o tshwara kgau ka dilemo tse pedi. Nakong eo a ntseng a fupere kgau ena, ha a a dumellwa ho ba le ngwana a sa nyalwa, ho sebeta le ho ntshetsa pele dithuto tsa hae ho fihlela dilemo tseo tse pedi di fela. Mohlodi o fuwa lenanetsamaiso la mesebetsi e fapaneng, eo a lokelang ho e phetha metseng le metsaneng ya Afrika Borwa. Bahlodi ba bangata ba atisa ho kgetha lenanetsamaiso le akgang ka hare ho thusa bana, batjha le basadi mmoho le ho shebana le tsa thuto.	45
7	Mohlodi wa kgau ena o ikgapela meputso e mengata e kang; koloi, tjelete, mabenyane a mefutafuta, ho mengwa meketeng e meholo le maeto a mahala a ho etela dinaheng tse ngata tsa matjhaba.	50

[E qotsitswe le ho fetolelwa ho tswa ho www.google business tech]

- 1.1 Ntle le botle, ke ntho efe E LE NNGWE e tsepamisetswang maikutlo haholo barwetsaneng ba kenetseng tlhodisano tsa bommabotle? (1)
- 1.2 Ke lentswe lefe le nang le moelelo o tshwanang le wa semomotela? Sheba seratswaneng sa pele. (1)
- 1.3 Bolela maemo A MABEDI ao bommabotle ba Afrika Borwa ba dumellwang ho kenela tlhodisano tlasa ona. (2)
- 1.4 Ditlhodisano tsa lefatshe tsa bommabotle tsa 1993, di ile tsa fapana jwang le tse tllileng pele ho tsona mona Afrika Borwa? (2)
- 1.5 Nehelana ka dintho TSE PEDI feela tseo mmabotle ya hapileng kgau a sa lokelang ho di etsa nakong eo e ntseng e le mmampodi. Sheba seratswana sa 6. (2)
- 1.6 Lokodisa dintho TSE PEDI tseo barwetsana ba di etsang ha ba le sethaleng. (2)
- 1.7 Moleng wa 36, mongodi o bolelang ha a re, 'Ditoro di a fela nakong eo ho tswang sephetho ka yona'? (2)
- 1.8 Hantlente ditlhodisano tsa bommabotle tsa lefatshe di ka hapuwa ke morwetsana ya jwang? Tiisa karabo ya hao ka ho qolla polelo e nnetefatsang temeng. (2)
- 1.9 Ka mora kgapo ya mmabotle, Louise Crous, naha ya Afrika Borwa e ile ya etsa eng ho kgothalletsa barwetsana ba nang le kgahleho ho keneleng ditlhodisano tsa bommabotle? (2)

- 1.10 Ntsha mabaka A MABEDI temeng a bontshang hore ditaba tsa yona di dumellana le setso le kgodiso ya bana ba MaAfrika. (2)
- 1.11 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho (A–D).
- Ditabeng tse temeng mongodi o re bopela setshwantsho sa kamoo banana bana ba leng batle kateng, o re ke dipikoko. O sebedisitse mokgabisopuo wa ...
- A tshwantshanyo le tshwantshiso.
B tshwantshiso/sereello.
C apronime le apostrofi.
D tshwantshanyo/papiso. (1)
- 1.12 Na mongodi o fihlelletse sepheo sa hae ka papiso/tshwantshanyo e polelong e latelang? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao.
- Ba kena ba apere mese ya ho tsotwa e ba etsang eka ke manyeloi sebele. (2)
- 1.13 Ho ya ka wena, o nahana hore ke ntho e ntle hore bahlodi ba tlhodisano ya bommabotle ba nne ba tjhentjhane ka kgau ya tlholo? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (3)

TEMA YA B

Boha setshwantsho se latelang, ebe o araba dipotso tse tla se latela.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho: www.google.com/pictures]

- 1.14 Diketsahalo tse setshwantshong see di etsahalla sebakeng sefe? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 1.15 Kganyetsano e iponahatsa jwang setshwantshong se ka hodimo? (2)
- 1.16 Tshilafatso ya moya e ka ba le ditlamorao dife tse bosula moruong wa naha? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola dintlha TSE SUPILENG, tse totobatsang hore motho ke lekgoba la dipidisi.

DITAELO

1. Ngola dipolelo TSE SUPILENG, tse phethahetseng.
2. Mantswe e be A SA FETENG a 70.
3. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho ya ho 7.
4. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
5. Qetellong ya kgutsufatso ya hao, bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

TEMA YA C**MATSHWAO A BONTSHANG HORE MOTHO KE LEKGOBA LA DIPIDISI**

Setsebi ho tsa bophelo bo botle Jay, o re ho sebedisa dipidisi nako e telele ho ka fetola motho lekgoba. Ho ya ka Jay, motho ya tlwaetseng ho sebedisa dipidisi o etsa jwalo leha ho se ho sa hlokehe hore a ka etsa jwalo. Mosebedisi wa dipidisi o ye a ikutlwe eka ha a a phethahala ha a sa di nwa ebe o susumetseha ho etsa mekutu ya ho di fumana a leka ho kgotsufatsa tlhoko eo ya hae.

Ha o lemoha hore e mong wa batho bao o phelang le bona o sebedisa dipidisi ho tlola tekano, mo fumanele thuso kaha sena se tla be se bolela hore bophelo ba hae bo kotsing. Makgoba a dipidisi a qetella a se a utswa dipidisi dife le dife metswalleng kapa ho ba leloko. A ka boela a utswa dipidisi tse ileng tsa behwa kaekae kgale ke basebedisi ba tsona yaba ba a di lebala.

Jay o re makgoba a mang a dipidisi a atisa ho reka dipidisi ka inthanete, ha a mang ona a ye a ikudise ka sepheo sa hore a nkelwe bookelong hore a tle a di fuwe. A mang ke a sebete ho reka dipidisi tseo dingaka di faneng ka tsona bathong ba bang.

Makgoba a mang ke a seng a sa kgone ho itaola, ana ke a utswang mangolo diphaposing tsa dingaka, a ingolle mabitso a dipidisi a di reke dikhemising. Athe a mang ona ke a shweleng matswalo a rekang dipidisi dife kapa dife diterateng.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho www.google.com/health]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala papatso e latelang, ebe o araba dipotso tsa manollo ya setshwantsho le tshebediso ya puo.

TEMA YA D

[E qotsitse le ho lokiswa ho www.blackandwhitepictures.co.za]

- 3.1 Hlalosa hore tshebediso ya aene papatsong e na le tshusumetso efe ho batho ba reretsweng papatso ena. (2)
- 3.2 Tshohla tshebediso ya lentswe lena, 'FEELA' papatsong ena. (2)
- 3.3 Tshebediso ya puo e susumetsang e latelang papatsong ee, e thusa mmapatsi jwang ho fihlella sepheo sa hae?
Baballa nako, shebeha, boloka manala a hao a kgahleha!!! (2)
- 3.4 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho (A–D). Sepheopheo se ka sehloohong sa mmapatsi ka ho sebedisa poeletsomodumo lepetjong la papatso ena ke ho ... (1)
- A etsa hore modumo oo o sale o duma ka ditsebeng tsa moreki.
B tlisa kगतello modumong wa 'hl' mantsweng ao.
C etsa hore moreki a eellwe sehlahiswa sa hae.
D etsa hore moreki a be le tjheseho tshebeleletsong e bapatswang. (1)
- 3.5 Sekaseka kamoo matshwao a hlahellang hodimo papatsong a nang le tshusumetso molaetseng wa papatso ena kateng. (3)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala ditaba tsa khathunu ena e latelang, ebe o araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA E

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho: www.google.com/pictures]

- 4.1 Moelelo o patehileng mantsweng ana, 'Tsohle di a loma', o re senolela maemo a jwang a moruo wa naha ya Aforika Borwa? (2)
- 4.2 Pheteletso e sebedisitsweng polelong e latelang e o thusa jwang ho utlwisisa se etsahalang khathunung?
Ruri hona ke mollo o sa timeng. (2)
- 4.3 Tshebediso ya letsoho le nomorilweng 1, e dumellana jwang le molaetsa wa khathunu ee? (3)
- 4.4 Sekaseka kamoo sehlooho sa khathunu se dumellanang kateng le ditaba tsa yona. (3)
- [10]

POTSO YA 5

5.1 Bala ditaba tsa tema ena, o ntano araba dipotso tse tla e latela.

TEMA YA F

Bala tema e latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

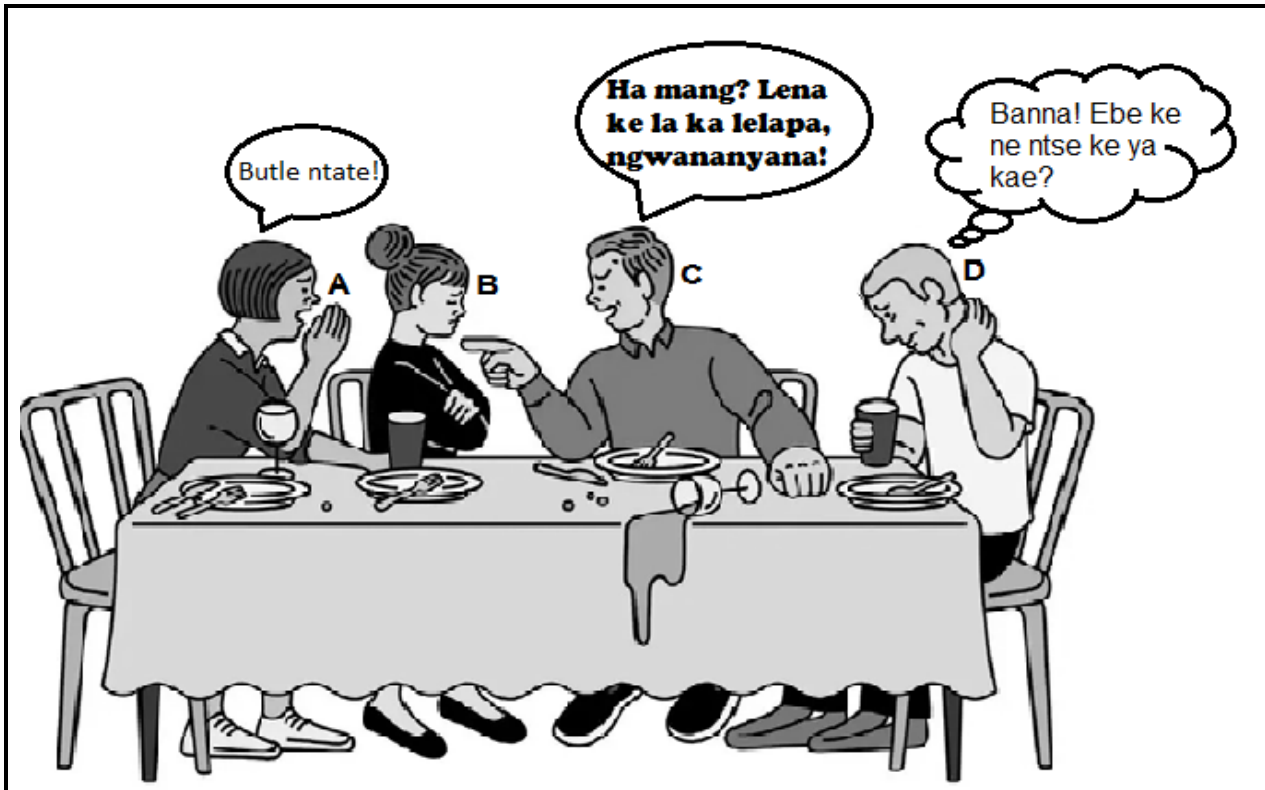
HO IMA HA BANANA KE QAKA E KGOLO	
1	Re lokela hore re le batswadi re ithute ho bua le bana mme re ba rute ka tsa bophelo hobane ha re sa etse jwalo, ho na le makanyane a ba emetseng ka ntle a tlang ho ba ruta taba tsena ka tsela eo a tlang ho nka monyetla wa ho ba sebedisa.
2	Bana ha e be bana, ba bapale, ba kene sekolo kantle le ho tshwenyeha ka boikarabelo ba ho ba batswadi empa ba ntse ba hloka ho hlokomelwa ke batswadi. Re lokela ho tshwela ka mathe diphiri tse kgukgunelang bana, mme di lokela ho sebetswa ka molao hore di tle di tswele boitshwaro boo. 5
3	Bana ba lokela ho tseba lerato la sebele ho tloha ka ntlong. Batswadi ba iphe nako ya bana, ba ba bontshe lerato hore bana ba se ke ba le utlwa ka diphokojwe tse batlang ho ba sebedisa ha di re, 'Ke a o rata'. Bana ba lokela ho rutwa ho amohela maemo a malapa a bo bona, e le hore ba tle ba se ke ba kgalla dintho tse tla ba susumelletsa makanyaneng a nang le tjehelete. 10
[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa lesedinyaneng la Re betla tsela, 29 Hlakola 2022]	

- 5.1.1 Tshebediso ya lentswe 'makanyane' temeng ee, e re tsebisa eng ka batho bao ho buuwang ka bona? (1)
- 5.1.2 Mongodi o sebedisitse lentswe 'Re' ka sepheo sefe? Sheba mola wa 1. (2)
- 5.1.3 Tshwantshiso e sebedisitsweng polelong e latelang, e o thusa jwang ho utlwisisa seo mongodi a se bolelang? (2)
- Re lokela ho tshwela ka mathe diphiri tse kgukgunelang bana. (2)
- 5.1.4 Polelo ena, 'Bana ha e be bana', e fana ka molaetsa ofe setjhabeng? (2)
- 5.1.5 Tshwantshiso e sebedisitsweng polelong e latelang, e o thusa jwang ho utlwisisa seo ho buuwang ka sona temeng ee? (2)
- Bana ba se ke ba utlwa lerato ka diphokojwe tse batlang ho ba sebedisa ha di re, 'Ke a o rata'. (2)
- 5.1.6 Polelo e latelang e totobatsa sehlo sefe sa mongodi? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- Ba lokela ho sebetswa ka molao. (2)

5.1.7 Na setaele sa mongodi sa ho ngola se etsa hore ho be bonolo ho wena ho utlwisisa tema ee? Nehelana ka lebaka la karabo ya hao. (3)

5.2 Boha setshwantsho se latelang, o nto araba dipotso tse thehilweng hodima sona.

TEMA YA G

E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho: www.Google

- 5.2.1 Ho phutha matsoho ha motho ya nomorilweng B ho bolelang? (1)
- 5.2.2 Ke maikutlo afe a motho ya nomorilweng C, a totobatswang ke ho qhaleha ha seno se tafoleng? (1)
- 5.2.3 Puo ya monna ya nomorilweng C e totobatsa matla a hae jwang hodima ba bang? (2)
- 5.2.4 Sekaseka tshebediso ya anastrofi e hlahellang polelong e latelang.
Lena ke la ka lelapa, ngwananyana! (2)

[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80